

Po roku 1000 máme už bohatú škálu japonskej literatúry. Patria sem denníky dvorných dám a predovšetkým prvý psychologický román na svete – *Gendži monogatari* - v českom preklade ako „Príbeh prince Gendžiho“ od dvornej dámy Murasaki-šikibu.

Popri tejto **džorjú-bungaku**, literatúry písanej ženami, sa objavuje aj **historická próza**: táto na rozdiel od šestickej kroník *Rikkokuši* predstavuje nový žáner, je písaná po **japonsky** a má oveľa silnejší literárny charakter než kroniky. Do žánru tejto historickej prózy patria diela ako *Eiga monogatari* o skvelej dobe fudžiwarovských regentov; tiež sem patrí séria tzv. kagami (zrkadiel): tieto historické diela sú nám hlavným zdrojom informácií o dianí heianských dôb a ženská literatúra nám podáva obraz o konkrétnom každodennom prežívaní heianskeho dvorana v dobe fudžiwarovskej - **Fudžiwara-džidai**.

Pripomeňme si ešte raz, že predok Fudžiwarovcov, Nakatomi-no Kamatari, pomáhal po roku 645 cisárovi zakladať reformy Taika. Keď však ekonomické dopady reforiem Taika napokon začali ohrozovať rodové záujmy Fudžiwarovcov, jeho potomkovia sa napokon ocitli v pozícii podkopávačov cisárskej autority a celého systému, ku ktorému reformy Taika viedli. Štát v období nara, **ricurjó-kokka**, bol budovaný podľa čínskeho vzoru, podľa ktorého zvrchovaný cisár je vlastníkom celej krajiny vrátane štátnej pôdy. Čínsky vplyv tu však, ako v mnohých iných prípadoch, ostal len na úrovni formálnej (inštitúcie mali čínske – sinojaponské – názvy, ale ich obsah ostával na polceste medzi čínskym a japonským spôsobom. Konkrétnym príkladom bola Nara, ktorá sa oficiálne zapisovala čínskymi znakmi 平城京 – „Hei-džó-kjó“, ale pravdepodobne sa naďalej v reálnej hovorenej reči nazývala „Nara-no mijako“ = Cisárske mesto Nara). Čínske modely štátnej organizácie ostávali stále formálnejšie a nezadržateľne sa stále viac prejavovali domáce, japonské tendencie, chod štátu získaval japonské črty: od 9. storočia hovoríme o období regentov seššo a kanpaku – sek-kan džidai. Tieto zmeny, ako sme videli, súviseli priamo s rozpínavosťou Fudžiwarovcov. Tí si napokon presadili prax, že listiny, ktoré boli vydané ich rodovou kanceláriou nazývanou mandokoro, mali rovnakú platnosť ako edikty - cisárske a vládne výnosy.

Fudžiwarovci dosiahli aj zásadnú zmenu vo fungovaní života samotného cisára, a to v oblasti sobášnej politiky, v ktorej boli už tradične najšikovnejšími majstrami. Cisár mal pôvodne iba jednu hlavnú (oficiálnu) manželku – cisárovnú (kógó), samozrejme popri ľubovoľnom počte konkubín. Po roku 1000 bola hlavnou ženou cisára Ičidžoa cisárovná (kógó) Sadako; bola z rodu Fudžiwara a jej strýko bol Fudžiwara-no Mičinaga (966-1027), **najmocnejší Fudžiwarovec všetkých čias**. Mičinaga si presadil, aby jeho dcéra Akiko (sinojaponsky Šóši) sa stala cisárovnou zároveň s cisárovou prvou manželkou Sadako; Sadako a Akiko boli sesternice – kógó Sadako bola dcérou Mičinagovho brata (menom Mičitaka). Pre túto novú manželku Akiko vtedy zaviedli **nový titul čúgú** (dosl. „Stredný Palác“) a odvtedy sa traduje prax, že cisár mával dve cisárovné čiže oficiálne manželky, jedna s titulom **kógó** a druhá **čúgú**. Fudžiwara-no Mičinaga bol vzdelaný muž, zachoval sa jeho vlastnou rukou písaný denník a bol to práve on, kto medzi dvorné dámy svojej dcéry, čúgú Akiko, priviedol aj talentovanú vzdelanú literátku prezývanú „Fialový ceremoniar“ – Murasaki-šikibu. Táto na cisárskom dvore potom napísala svoje veľdielo – *Gendži monogatari* (Rozprávanie o **Gendžim**).

Výslnie Fudžiwarovských regentov pokračovalo ešte za Mičinagovho syna m. Fudžiwara-no Jorimiči (992-1074). Tento sa preslávil vybudovaním vidieckeho sídla, akéhosi „letohrádku“, v Udži južne od Kjóta. Udži stojí na mieste, kde cesta z Jamata do Jamaširo pretína rieku Jodo, a tak „Udžiský most“ bol vždy dôležitým komunikačným pojmom. Jorimičiho letohrádok sa nazýval Bjódóin, „Kláštor Rovnosti“ (*in* = oddiel v rámci kláštora *dži*). Pojem „bjódó“ – rovnosť - vyjadruje rovnosť bytostí voči Buddhovi Amidovi, ale stelesňuje aj Jorimičiho výsostné postavenie v štáte, kedy sa cítil rovný cisárovi. Ústredný pavilón, ((FOTO odrážajúci sa v jazierku, má vzletnú podobu fénixa, hóó, mýtického

čínskeho vtáka, ktorý bol odznakom právoplatného panovníka. Preto sa táto stavba nazýva „Hóó-dó“, Fénixia sieň. Jorimičiho udžiské sídlo stojí dodnes a je vlastne jedinou stavbou z vrcholného obdobia heian, ktorá sa zachovala dodnes. Všetky ostatné heianské budovy, vrátane cisárskeho paláca, padli v priebehu stáročí za obeť vojnám, požiarom a zemetraseniam.

(V samotnom Kjóte sa zachovala, aj to až z konca heianskeho obdobia, mohutná drevená brána kláštora Kórijúdzi (o ktorom sme hovorili v súvislosti s Hata-no Kawakacuom a princom Šótokuom po roku 600). Zastanete si pri tejto bráne a pocítite všetky tie stáročia, čo okolo nej prešli. Vnútri Cisárskeho mesta je jediným svedkom, ktorý prežil cez celé veky a obišli ho všetky okolité pohromy, ktoré Kjóto niekoľkokrát zredukovali na popol. Ale kúsok na juh za Kjótom, v Udži, sa nám zachoval Bjódóin, symbol slávy rodu Fudžiwara ako aj celého heianskeho obdobia.)

Jorimiči koncipoval svoj udžiský letohrádok ako kombináciu svetského sídla a buddhistického kláštora, a Fénixia sieň je vlastne chrámom buddhu Amidu (Amida-dó): jeho imponujúca socha je obklopená stropnými zobrazeniami nebeských bytostí karjóbinka, ktoré, ako sa verilo, po smrti vítajú v Amidovom Západnom raji „Čistá krajina“ veriacieho, ktorý sa za života utiekal k tomuto západnému vesmírnemu Buddhovi.

Viera v spásanosnú moc Amitábhuddhu sa v 11. storočí šírila tým viac, že sa očakávalo, že rok 1052 bude koncom sveta. Ľudia všeobecne predpokladali, že žijú v „Mappó“, konečnej fáze pôsobenia Buddhovho dharma.

Čo spôsobovalo u heianských ľudí tento pocit? Ved' malo ísť o „zlatý vek“.

Po prvé, japonskej mentalite je vlastný zmysel pre nostalgiu a clivotu. Tento bol ešte umocnený tradíciou v čínskej poézii 6 dynastií. (6 dynastií = obdobie čínskej rozdrobenosti medzi dobami Chan a Tchang, zhruba 3.-6. stor.; napriek politickej rozdrobenosti vtedy čínska kultúra prekvitala a „poézia šiestich dynastií“ patrí medzi vrcholy čínskej poézie.) Heianskí básnici obdivovali túto poéziu a poetika antológie *Kokinšú* je pod jej silným vplyvom. V čínskej poézii šiestich dynastií bolo ako pôsobivý básnický postoj používané povzdychnutie si za starými časmi, čiže nostalgia, presvedčenie, že to dobré je už dávno za nami. Takže japonské založenie, spolu s touto čínskou tradíciou, sa spojilo s očakávaním buddhistického záveru vekov, aby po r. 1000 vytvorili túto atmosféru všadeprítomného ľahkého smútku, ktorým je pretkané aj *Gendži monogatari*. Táto nostalgia je efektívny literárny postoj, navyše exkluzívny, pretože si ho mohol dovoliť len dvoran či dvorná dáma, ktorej každodenné prežitie bolo zabezpečené chodom cisárskeho paláca. Človek mimo vysokú šľachtu, bojujúci denno-denne o prežitie, by si takýto životný postoj dovoliť nemohol. Kým aristokracia Cisárskeho mesta sa oddávala kratochvíľam elegantne prifarbeným životnou nostalgiou, vidiek Japonska mal iné problémy, a tieto problémy mali čoskoro prerásť až do ulíc samotnej metropole. A to už bola hrozba, ktorá mala reálne rozmery, a – ako vieme – aj katastrofálne následky. Čo k tejto situácii viedlo?

Držba pôdy

Pozrime sa najprv na situáciu v držbe pôdy. Počas obdobia heian v tejto sfére prebiehal zložitý proces vývoja vlastníckych vzťahov. K najdôležitejším zmenám patrilo, že od 10. storočia sa začala prax **registrácie pôdy**. Pôda, ktorá bola pridelená roľníkovi ako štátny prídel pôdy, sa začala do katastrálnych súpisov zanašať pod menom hospodára. Tento tzv. nominálny hospodár (mjóšu) odteraz ručil za plnenie daňových povinností bez ohľadu na to, či pôdu obrábal **sám** alebo ju následne prenechával na obrábanie niekomu inému. Tento nový spôsob držby pôdy nebol regulovaný nijakými predpismi a mal trvalý charakter.

Takéto polia registrované na meno bolo možné predávať, dávať do zálohy (č. zástavy) alebo darovať. Štát síce naďalej bol teoretickým majiteľom štátnej pôdy, ale v skutočnosti so svojim pozemkom mohol nominálny hospodár pomerne voľne disponovať.

Toto bola zásadná zmena na **štátnej pôde**. Avšak na **súkromných** panstvách **šóen** (č. aj „vrchnostenské statky“) tiež dochádzalo k posunom. Hospodárenie na pôde šóenu väčšinou viedol **majiteľom ustanovený správca**, a stávalo sa aj to, že roľníkom odovzdávali majitelia niektoré diely polí k trvalému obhospodarovaniu. Z takýchto roľníkov sa časom tiež vyčlenili zámožnejší nominálni hospodári, ktorí popri povinnostiach k **majiteľovi** panstva odvádzali aj desiatok v ryži pre **správca**.

Postupne dochádzalo k hospodárskemu vzostupu, rozširovalo sa používanie oceleového náradia a ťažného dobytku. Rozšírila sa zdokonalená technika vysádzania ryže ((namiesto siatia zrna priamo na pole sa začali predpestovávať priesady, ktoré sa potom presádzali do mokrého poľa, čo je dodnes používaná poľnohospodárska technika zvaná taue.) Ujali sa nové druhy zeleniny, napr. uhorky (č. okurky) a baklažány (č. lilek). Hospodársky vzostup podnecoval nároky najvyšších tried a vyvolával ostré súperenie medzi dvorskou a provinciálnou šľachtou a kláštorami.

S úpadkom štátneho vlastníctva pôdy rástol význam súkromných panstiev šóen ako hlavnej formy súkromného vlastníctva pôdy; dvorská šľachta a veľké kláštory predstavovali stále najsilnejšie skupiny vládnucej triedy a snažili sa získať šóenov čo najviac. V tomto zápase nemali slabšie rody provinciálnej šľachty nádej uhájiť svoju pôdu pred silnejšími súpermi, a preto hľadali ochranu u niektorého mocnejšieho rodu či kláštora, ktorému niektoré zo svojich hospodárstiev postupovali. Toto postúpenie bolo potvrdené písomnou zmluvou, ktorá stanovovala vzájomné vzťahy a mieru povinností. Ten, kto poskytoval ochranu, sa stával **patrónom** (rijóke) a pôvodný majiteľ zostal na statku ako **vrchný správca**. Niekedy aj patróni potrebovali ďalšiu, **ešte vyššiu** ochranu a pod tlakom silnejších vlastníkov alebo štátnych orgánov hľadali záštitu u niektorého z **najsilnejších** rodov dvorskej šľachty. Takto sa vytvorila zložitá pyramídová štruktúra panstiev šóen, ktorej vrcholom bola inštitúcia **najvyšších patrónov** (honke). Typickým znakom šóenov bola ich územná rozptýlenosť po rôznych krajoch Japonska.

Majitelia šóenov sa snažili stále viac o daňovú imunitu a počet **nezdanených** šóenov skutočne postupne rástol. Toto napokon viedlo k tomu, že od 11. storočia si šľachta vymohla úplnú **nedotknuteľnosť šóenov** a správny aparát šóenov začal preberať niektoré funkcie upadajúcej štátnej správy.

Na druhej strane, na štátnej pôde prebiehal úpadok systému štátnej správy. Jedna z pôvodných úloh štátnych guvernérov provincií bolo aj dohliadať na štátny príjem zo štátnej pôdy; guvernéri však postupne stále viac odovzdávali túto úlohu do kompetencií provinčného úradníctva, ktoré si z nej vytváralo dedičnú držbu podľa vzoru súkromných šóenov. Náplň funkcie guvernéra sa v 11. storočí menila zo správcu provincie na **rentiéra** (zurjó), ktorý namiesto toho, aby bol úradníkom, poverovaným určitými štátnymi povinnosťami a poberajúcim za ich výkon zodpovedajúcu odmenu, chápal menovanie do funkcie len ako oprávnenie poberať z danej provincie príjem, prípadne tam získavať pôdu. Mnohí guvernéri ostávali v Kjóte a posielali namiesto seba do provincie platených zástupcov. Iní sa zasa v provincii pevne usadzovali na získanej pôde a ostávali tam aj po vypršaní formálnej služobnej lehoty.

Čo sa týka **vidieckej** šľachty (**venkovské šlechty**), jej členovia boli v porovnaní s dvorskou šľachtou v podriadenejšom postavení, napriek tomu, že mnohí z nich odvodzovali svoj pôvod od dvorských rodov, ba dokonca od rodu panovníckeho. Mohli získať len nižšie stupne úradníckych hodností, čo ich limitovalo, ak sa uchádzali o štátny úrad. Zastávali obvykle funkcie v provinčnom aparáte, kde podliehali guvernérom, ktorí boli podľa zavedenej praxe menovaní z radov najvyššej **kuge** - dvorskej šľachty. Situácia v provinciách bola zložitá

a neustále boje o pôdu podnecovali početné konflikty medzi provinčnými rodmi, ktoré často, hlavne vo vzdialenejších krajoch, siahali pri ich riešení k zbrani. Pretože ústredná vláda nemala okrem palácových stráží nijaké ozbrojené sily, mohla sa týmto konfliktom v podstate len prizerať.

Prípady **vzbúr** máme zaznamenané hneď od začiatku heianu a občasne sa objavovali aj v 10. storočí. Najdôležitejším prípadom bola vzbura r. 939, kedy sa Taira-no Masakado, sídliači vo východnej oblasti Kantó, prehlásil za nového cisára a začal budovať základy novej štátnej správy. Napokon však bol **porazený** opozičnými vojskami miestnej šľachty.

Inou možnosťou, akou prejavíť nesúhlas voči vrchnosti, bolo písanie **sťažností**, ktoré sa od začiatku heianu tiež stáva bežnou praxou. Od konca 10. storočia sa častejšie vyskytujú prípady, že túto sťažnosť nespokojní poddaní doručovali **osobne**, a v 11. storočí prichádzajú do Kjóta už z rozličných končín Japonska zástupy stoviek roľníkov, aby priamo protestovali proti útlaku rovno pred očami dvora. Kjóta považoval panovník a dvorská šľachta za svet sám pre seba, v ktorom sa uzatvárali pred znepokojujúcimi správami z provincií, a sem teraz vnášali zástupy roľníkov, vyčkávajúcich pred bránou mesta, pripomienku drsných pomerov vidieka.

Formovanie vojenskej šľachty - buke

Roku 1019 sa SZ Kjúšú stalo cieľom útoku z kontinentu: išlo o nájazdy Džurčenov (predkov Mandžuvov). Lúpili, vraždili a plienili na ostrovoch v Cušimskom prieplyve – Cušima a ostrovy Iki, a na pobreží okolo Hakaty (Fukuoka) ((MAPA)). Ústredná vláda nedokázala ani tu podniknúť nič na ochranu svojich poddaných. Bola to ďalšia ukážka slabej obranyschopnosti heianského štátu, situácia, v ktorej miestna ochrana spočívala na pleciach miestnych ozbrojených oddielov. Tieto však miestna provinčná šľachta používala na presadzovanie svojich záujmov, a tak dochádzalo v rozličných oblastiach Japonska k ďalším nepokojom, ktoré v 11. storočí prerastali v mnohoročné miestne vojny. Tak napríklad rod Taira, ktorého člen Taira-no Masakado sa r. 939 pokúsil vyhlásiť za nového cisára v oblasti Kantó, v tejto oblasti znova povstal o sto rokov neskôr, v 11. storočí. Ich povstanie napokon zlikvidoval Minamoto-no Jorijoši, ktorý z Kantó Tairovcov vytlačil a spolu so svojim synom sa stali uznávanou autoritou v celej oblasti Kantó. Tairovci sa presunuli do oblasti okolo Vnútorného mora Seto a pokúšali sa zblížiť s cisárskym rodom.

Taira aj Minamoto patrili k priezviskám, aké sa od začiatku heianu udeľovali princom pri ponížení do poddaného stavu. Takíto bývalí princovia získavali funkcie v provinčnej štátnej správe, kde sa z ich potomkov formovala vidiecka šľachta. V situácii, keď provincie sa pri konfliktoch nemohli spoliehať na pomoc z centra, sa z vidieckej šľachty postupne vyformovala šľachta bojová, buke.

Kým predtým teda bol rozdiel:

kuge

nižšia vidiecka šľachta

odteraz máme rozdiel:

kuge 公家

buke 武家

Objavuje sa bušidan - ozbrojená družina, ktorej vnútorné usporiadanie vychádza z princípu podriadenosti feudálnej autorite a pripomína vzťahy vnútri starovekého rodu udži. Bušidan bol novou sociálnou jednotkou, na ktorej základe sa uskutočnila táto premena provinciálnej šľachty na šľachtu vojenskú - samurajstvo, buke.

Insei - excisárstvo

Takáto teda bola situácia na vidieku, kým v Kjóte 2. polovice 11. storočia došlo k ďalšej politickej zmene – využitie excisárstva na odobratie moci Fudžiwarovcom.

Fudžiwara-no Jorimiči, budovateľ už spomínaného udžiského letohrádku Bjódóin, bol druhým najmocnejším fudžiwarovským regentom. Na sklonku svojho 50ročného regentstva bol svedkom ústupu výslnia svojho rodu: prestala totiž fungovať matrimoniálna politika, ktorou Fudžiwarovci prostredníctvom vydaja svojich dcér za cisárskych princov sa snažili ovládať nasledovných potomkov, ktorí boli po otcovi princovia z cisárskeho rodu a po matke Fudžiwarovci. Jorimičiho dcéry a netere, ktoré vydal za princov, boli buď neplodné alebo rodili len dcéry. Túto situáciu využil nový cisár Go-Sandžó, ktorý nastúpil r. 1068. Jeho matka nebola Fudžiwarovka, a tak sa usiloval obmedziť moc fudžiwarovského regenta, opierajúc sa o skrytú opozíciu proti nemu. Významným krokom bolo, že nariadil previerku panstiev šóen: pri nej sa zredukovali panstvá Fudžiwarovcov a tým sa oslabil hospodárska pozícia tohto rodu. To vytvorilo podmienky na potlačenie ich politického vplyvu.

Cisár Go-Sandžó sa pokúsil zbaviť vplyvu regenta tak, že po 4 rokoch svojej vlády (1072) odstúpil, prenechajúc titul tennó („cisár“) synovi m. Širakawa; chcel si však zachovať svoj vplyv ako excisár. Pojem „excisára“ existoval aj predtým, ale tentokrát sa postavenie excisára stalo novým prvkom v politickej štruktúre heianského štátu.

Excisár Go-Sandžó čoskoro nato však zomrel, a jeho plán realizoval až jeho syn Širakawa, ktorý urobil to isté: r. 1086 dosadil na trón svojho syna m. Horikawa, následne prijal mníšsky stav a odišiel do ústrania, odkiaľ potom **vládol ako excisár** až do svojej smrti r. 1129, čiže 43 rokov. Po ňom potom táto prax pokračovala ďalej. Bol tak založený inštitút INSEI. IN znamená oddiel v rámci buddhistického kláštora (podobne ako v názve udžiského letohrádku – Bjódóin), SEI znamená vládnutie, je to sinojaponský ekvivalent starojaponského slova „macurigoto“. Pojem „insei“ teda označuje „vládu z kláštora“: oficiálne bol teda excisár buddhistickým mníchom, a tým sa dostal mimo dosahu dovtedajších svetských vládných zvyklostí, a práve táto pozícia mu umožňovala väčšiu voľnosť v rozhodovaní, nezávislú od regentov. Excisár sa označuje ako hóó, tj. „Dharmový cisár“ (hó = Dharma = (Buddhov) Zákon, čiže buddhizmus), v českom preklade aj „zaslíbený cisár“, čo je preklad, ktorý vyjadruje, že cisár absolvoval prijatie do mníškeho stavu, pri ktorom sa prijímajú sľuby kláštorného života.

Dharmový excisár Širakawa sa pokúsil vytvoriť niečo ako kanceláriu excisára, INČÓ („kláštorná kancelária“) za pomoci konfuciánskych učencov a nižšej dvorskej šľachty.

Inštitúcia insei – excisárstvo – bola ďalším prídavkom do zložitej štruktúry moci starého japonského štátu. Excisárstvo sa napokon etablovalo ako jej stály prvok, ktorý odteraz viac-menej pokračoval aj v nasledujúcich storočiach.

Závažným problémom raného excisárstva však bolo zabezpečenie chodu excisárovho úradu po stránke hospodárskej. Dharmový cisár hóó totiž nemal žiadny pravidelný príjem zo štátnych daní. A tak sa hlavným zdrojom príjmu excisárov stali panstvá šóen a kupčenie so štátnymi funkciami. Takisto nemal na svoju ochranu ozbrojenú silu, čo viedlo k tomu, že v prípade potreby bol odkázaný na to, aby sa uchýľoval o pomoc k silným provincijným rodom. Takto sa napokon stálo súčasťou excisárovho sídla stali ozbrojenci z rodu Taira z provincií; podľa priestoru, ktorý bol pre nich vyhradený v severnej časti palácového komplexu, sa

nazývali **severní ozbrojenci**, hokumen no buši. Táto ich prítomnosť v Cisárskom meste mala v nadchádzajúcom storočí ďalekosiahle dopady.

Navyše si excisár Širakawa proti sebe popudil staré buddhistické kláštory, pretože bol veľmi ortodoxným buddhistom a vydával nariadenia, ktoré mali úplne obmedziť zabíjanie živých bytostí, vrátane rybolovu a lovu, na druhej strane vynakladal obrovské prostriedky na stavbu nových kláštorov. Jeho „kláštorná vláda“ takto vyvolala nevôľu mníchov z Enrjakudži na hore Hiei, ktorých vojsko r. 1093 vtiahlo do Kjóta, aby vyjadrili svoj nesúhlas. Takýto zásah mníšskych vojsk z Hieizanu nebol jediný a začal sa opakovať; stal sa zlovestnou udalosťou potom, čo sa mnísi napokon začali aj bojovo angažovať v sporoch v hlavnom meste.

V Cisárskom meste, ktorého názov Heian vlastne znamená „pokoj, mier“, koncom obdobia heian začal silnieť vojenský prvok, ktorý mu bol pôvodne cudzí. **Vojenská prítomnosť** ozbrojencov bola čoraz častejšia a rozličné skupiny cisárskeho rodu aj dvorskej šľachty si najímali ozbrojencov, aby si presadzovali svoje záujmy. Títo ozbrojenci boli najímaní obyčajne z rodu Taira, ktorý sa po vyhnaní z Kantó usídlil na západe, v oblasti Vnútorého mora Seto, alebo z rodu Minamoto, ktorého základňa vznikla v pôvodnom pôsobisku Tairovcov - na východe v kraji Kantó. Minamotovci tam upevňovali svoju moc aj rozširovaním starých a zakladaním nových šintóických svätýň, z ktorých mnohé sa zachovali dodnes a fungujú ako významné náboženské centrá Tókja a okolia.